



Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

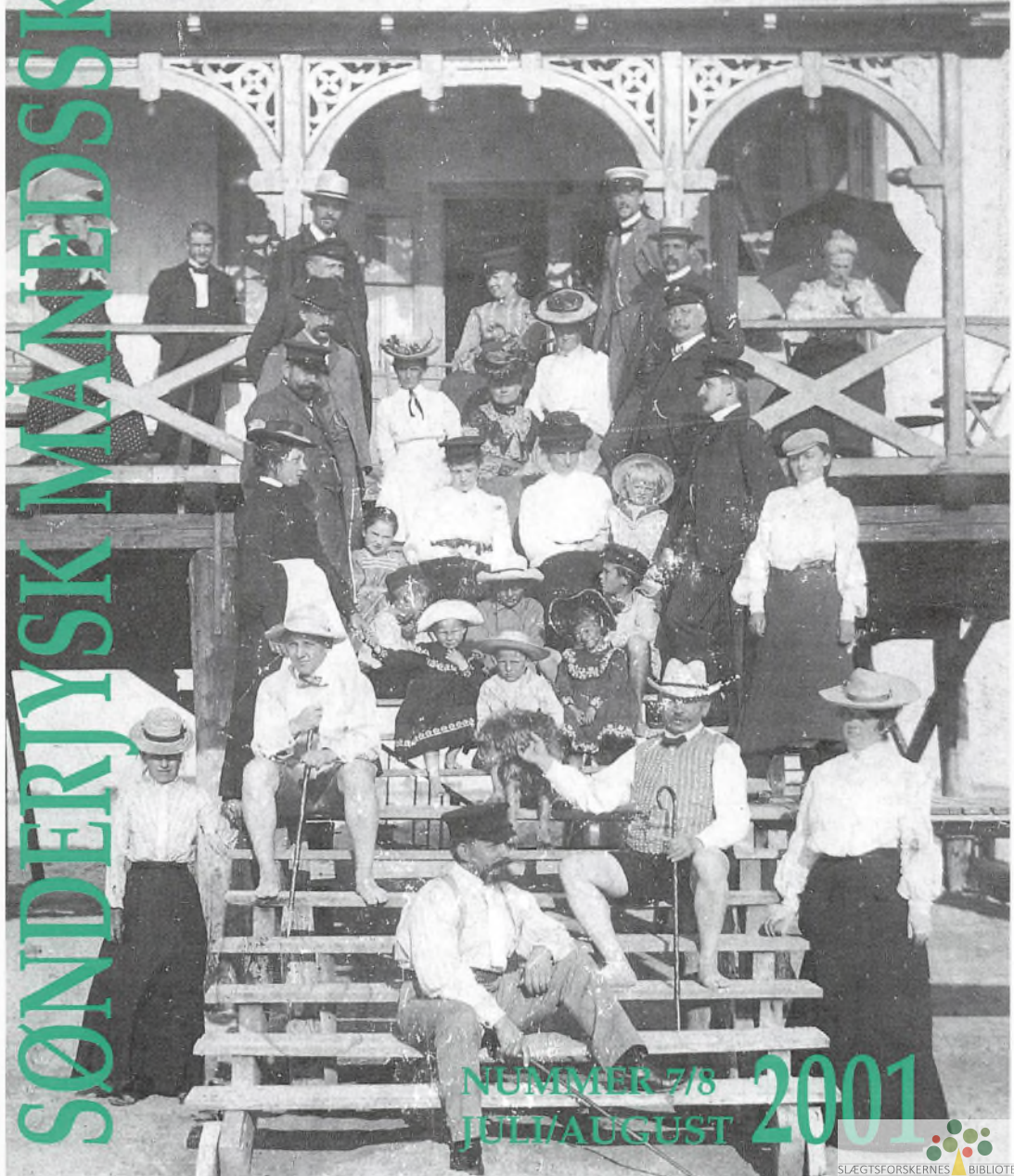
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>



NUMMER 7/8
JUL/AUGUST

2001

Sønderjysk Månedsskrift

Udgivet af
Historisk
Samfund
for Sønderjylland



Abonnementspris
150 kr. årligt incl. moms
og forsendelse.

Enkeltnumre 20 kr. pr. stk.

Farvelagte eller udvidede
enkeltnumre 30 kr. pr. stk.

Ekspedition:
Haderslevvej 45

6200 Aabenraa
tlf. 74 62 46 83.

E-mail:

hist.samf.sdj@netbruger.dk
Kontortid ma.-to. kl. 9-14.

Redaktion:
Kim Furdal (ansv.)

Institut for
Sønderjysk Lokalhistorie
6200 Aabenraa

Lennart Madsen
Haderslev Museum
6100 Haderslev

Carsten Porskrog Rasmussen
Rodekær 1
6200 Aabenraa

© Sønderjysk Månedsskrift
og forfatterne

Sats/montage: Aabenraa Fotosats ApS
Tryk: Winds Bogtrykkeri A/S,
Haderslev

I dette nummer:



Tugthus og dårekiste 183

1800-tallet var præget af brydninger i samfundets syn på straf og pleje. Fhv. skoleinspektør Ole Meyer tegner her et portræt af sin tiptipoldefar Peter Matthias Müntmeier og med ham et billede af samfundets behandling af kriminelle og psykisk syge.

Fattigdom i Aabenraa amt i 1800-tallet 193

Behandlingen af samfundets fattige ændrede sig i sidste halvdel af 1800-tallet i takt med stigende udgifter til fattighjælp. Eller var det ønsket om en disciplinering af de fattige, som lå bag oprettelsen af de mange fattiggårde? Ph.d. stipendiat Gerret Liebing Schlaber, Syddansk Universitet, Odense, har set på præsternes syn på de fattige og fattigdomsproblemerne i 1800-tallets Aabenraa amt.

Mormors sommerhus 199

Mormors sommerhus ved Grønninghoved Strand var et fristed i 1950'erne, men også et sted, der var præget af det daglige arbejde for kvinderne med rengøring og madlavning. Her fortæller lektor Helga Wilson om livet i sommerhuset, hvor der også blev tid til leg og fornøjelser for børnebørnene.

Bognyt..... 207

Det sker – på de sønderjyske museer 208

Bagsiden om forsiden 212

Med åbningen af en dampskibsroute mellem Skærbæk Brohoved og Kongsmark på Lakolk blev det første skridt taget til det ferieparadis, som hvert år besøges af over en million mennesker. Museumsinspektør H.E. Sørensen ser tilbage på Lakolks historie.

Forsidebillede:

Feriegæster på Lakolk fotograferet foran Strandhalle omkring 1900. Foto: Skærbæk Museum.

Tugthus og dårekiste

- en almueskæbne i 1800-tallet

Af OLE MEYER

Slægtshistorie kan ofte fungere som et prisme, gennem hvilket man kan tegne et portræt af det omgivende samfund.

Her tegner fhv. skoleinspektør Ole Meyer et billede af samfundets opfattelse af straf og pleje i første halvdel af 1800-tallet, belyst gennem hans tiptipoldefar Peter Matthias Müntmeiers skæbne.

Når man arbejder med slægtshistorie, må det meste nødvendigvis dreje sig om navne, datoer, årstal og steder. Hvis det handler om almindelige bønder og borgere i 17- og 1800-tallet, eller tidligere, er det kun sjældent, at der åbenbarer sig andre skriftlige vidnesbyrd, som kunne kaste yderligere lys over deres liv og virke. Indimellem kan der imidlertid alligevel dukke noget op, som kan give én lyst til at grave et par spadestik dybere. Da sker det, at man finder oplysninger, som kan være med til at give et billede af datidens samfund på en måde, så også andre end de, der tilfældigvis hører til slægten, kan have interesse i det.

Det skete blandt andet under min søgen efter mine aner på Als og Sundeved. I folketællingslisten fra 1835 for »Sønderborg Kjøbstads 3. Kvarter« stødte jeg på følgende bemærkning ved min tiptipoldemors navn (Anna Maria Johansen): »Ehefrau des Schlachtermesters Peter Matthias Müntmeier, z.Z. in Glückstadt« (slagtermester Peter Matthias Müntmeiers hustru, for tiden i Glückstadt). Yderligere står der om hende: »49 verh. lebt zum Teil v.d. Armenkasse« (49 år, gift, lever delvis af fattiggassen).

Hvad lavede slagtermesteren i Glück-

stadt, efterladende hustru og fire børn på henholdsvis 16, 13, 12 og 9 år til delvis offentlig forsørgelse? En mistanke var vakt, da jeg fik at vide, at Hertugdømmernes Centralfængsel netop befandt sig i Glückstadt. Måske var han simpelthen i fængsel! En nøje undersøgelse på Landsarkivet i henholdsvis Slesvig og Aabenraa bekræftede, at han var indsat i Zuchthaus Glückstadt fra den 27. januar 1834, og at han blev løsladt nøjagtig to år efter. Han afsonede en straf for »Injurien und Hinlässigkeiten gegen obrigkeitliche Befehlen« (injurier og efterladenhed over for øvrighedens befalinger). Dette blev yderligere konkretiseret i fortegnelsen over straffede personer i Hertugdømmerne, hvor der ud over en slags signalement af ham står: »Ungehorsam und Schmäreden gegen die Obrigkeit« (ulydig og hånlig omtale af øvrigheden). Det kostede åbenbart dyrt at sætte sig op mod autoriteterne!

Om hans udseende får vi at vide, at han var 55 år gammel, middel af skikkelse (mittelmässiger Statur), havde blå øjne, almindelig næse og mund, blondt hår og blonde øjenbryn, blondt skæg, spids hage, ovalt ansigt, bleg ansigtsfarve; talte dansk med Sønderborgdialekt, og på højre skinneben havde han et åbent sår.

I en fortegnelse, som beror på Landesarchiv Schleswig, nævnes følgende, som kan uddybe dommen: »Trunkfälligkeit und in diesem Zustand wiederholt verübter gefährlicher Excesse« (drikfældighed og i denne tilstand gentagne forøvede farlige udskjelser).



*Sydfløjen af den tidligere fængselsbygning i Glückstadt. Ikke alle fanger sad i denne bygning. Rundt om i byen var der andre afdelinger, bl.a. et specielt kvindefængsel, samt værksteder af forskellig art.
Foto: Ole Meyer.*

Peter Matthias Müntmeier blev født i Sønderborg i 1780. Hans far, Paul Johann Müntmeier, var også slagtermester, født 1749 i Flensburg. Moderen Marie f. Hinrichsen stammede fra Maasbøl ved Flensburg, hvor hendes far var gårdejer. Peter Matthias' forældre blev gift i Sønderborg i 1778. Peter Matthias blev også gift i Sønderborg, i 1809, med Anna Maria Johannsen fra Hundslev, Notmark Sogn. Familien boede på 1. sal i en ejendom i Keldsmedegade nr. 29 (i dag: Stengade), som dengang forbandt havneområdet med byens centrum.

Hans fængselsophold véd jeg ikke noget om ud over ankomstdato og løsladelsesdato samt de nævnte præmisser for dommen, men ved at finde materiale om selve fængslet kan man få et billede af, hvad han og hans medfanger har oplevet.

Fængslet i Glückstadt

Fra 1819 var Zuchthaus Glückstadt det eneste fængsel i Slesvig-Holsten, bortset fra de små arrester i forbindelse med byernes rådhus.

Byens grundlægger, Christian IV, havde oprindeligt tænkt, at det primært skulle være en opdragelses- og arbejdsanstalt sideløbende med at være en straffeanstalt. Grevinde v. Castell-Rüdenhausen stillede sin ejendom, Rantzau-Palæet, am Rethövel, gratis til disposition samt skænkede yderligere 400 Rigsdaler. Man anså beliggenheden i den fæstning, som Glückstadt i virkeligheden dannede, for at være hensigtsmæssig til formålet. Desuden håbede man, at anstaltens manufaktur ville gavne byens erhvervsliv.

Allerede fra 1739 var fængslet i brug, og det blev først endeligt lukket i 1927. I 1743 var der kun omkring 50 fanger, men



Nordfløjen af den tidligere fængselsbygning Am Rethövel i Glückstadt. Foto: Ole Meyer.

allerede i 1815 var der 300. Da måtte man også tage den trefløjede støberbygning i Königsstrasse i brug for fanger med kortere straffetid. Endvidere byggede man en afdeling for kvindelige fanger. I 1833, et år før Peter Matthias blev indsat, var der i alt 730 fanger i byen.

Hovedbygningen var en stor, firfløjet bygning, som stadig ligger der, men som i vore dage er en almindelig beboelsesejendom for en halv snes familier. Den var ikke ulig et slot i det ydre, men var det dengang næppe i det indre. I begyndelsen af århundredet blev en del af bygningen også brugt som en slags sindssygehospital, indtil denne funktion i 1820 blev overført til et nybygget sindssygehospital i Slesvig.

Føreløbig måtte han dele vilkår med ca. 700 andre indsatte, som havde gjort sig skyldig i tyveri, arbejdsvægring,

tiggeri, fosterfordrivelse, brandstiftelse, mened, falskneri, ægteskabsbrud, utugt, rufferi, druk, omstrejfen, kvaksalveri, majestætsfornærmelse m.m., ligesom hjemløse og sigøjnere fra tid til anden også blev anbragt her.

Fængslet blev ledet af to medlemmer af Det tyske Kancelli i København, borgmesteren og en officer fra den stedlige garnison. Den øverste for de ansatte var fængselsinspektøren, som foruden sin årsløn på 2400 Mark fik andel af fortjenssten ved salg fra anstaltens produktionsenheder. Garnisonen stillede det egentlige vagtmandskab, ellers bestod fængselspersonalet mest af afdankede officerer.

I hovedbygningens underetage var der syv eneceller, sovesale med køjesenge, vagtstue og værkstedslokaler. I mellemetagen boede skriveren og køkken-

chefen. Her var der også spisesal, modtagelsesrum, arbejdsrum, køkken og en kirke med alter og prædikestol, men intet orgel. Fængslet dannede egen menighed med egen præst. I den øverste etage var der tjenestebolig for inspektøren, sygeværelse, apotek, værkstedsrum og lagerplads for anstaltens produkter. I tagetagen var der endnu en sovesal samt lagre for håndværktøj og materialer.

Rundt om i byen, der dengang var en lukket fæstningsby, var der andre afdelinger af fængslet, ligesom der var værksteder, hvor fangerne arbejdede. Man havde eget bageri, snedkeri, skrædderi, skomagerværksted og smedje, som alle stort set producerede til fængslets eget behov, men der var også produktionsenheder, som solgte ud af huset, bl.a. havde man 68 vævestole. Man spandt garn og vævede tørklæder og tæpper, ligesom der blev strikket strømper, huer og handsker. Nogle fanger gik til hånde i de ansattes husholdninger, mens andre arbejdede uden for anstalten med bl.a. gravning af tørv og grøfter.

Forholdene for fangerne

Arbejdstiden var lang: fra kl. 4 til kl. 20 kun afbrudt af spisepauser. Om vinteren begyndte man dog først kl. 6. Lørdag eftermiddag og hele søndagen var arbejdsfri. Af det lidet, som fangerne kunne tjene ved deres produktion, gik det meste til rejsepenge hjem efter løsladelsen og til hjemkommunen.

Hver fange fik morgen og aften 1/2 pund brød med »streckbutter« (smør rørt op med mel og mælk), til middag desuden en skive brød og en kande øl. Selvfølgelig var middagsmaden bestod mest af sammenkogte retter og jævnet kartoffelsuppe med forskellige grove grøntsager, om søndagen med kogt okse- og svinekød, om torsdagen af suppe kogt på kraftben. På særlige dage vankede der f.eks. bog-

hvedegrød med kærnemælk eller kråsesuppe med slagteriaffald eller med fisk. Det kunne ske, at køkkenchefen havde overskredet sit budget. Så var rationerne knappe, og sulten meldte sig, hvad der ofte var årsag til flugtforsøg eller ballade.

Til at tage vare på fangernes helbred havde man en såkaldt fysikus, der blev assisteret af en bartskeer (barber).

Peter Matthias overlevede trods fængselslivets barske vilkår, men ellers var dødsraten 2 1/2 gange større end i landsdelen. Årsagen må tilskrives den utilstrækkelige kost, de små overfyldte, beskidte og kolde rum samt den hårde behandling i almindelighed. Afmagring, febersygdomme, tuberkulose, vattersot, skørbug og tyfus forekom ofte, ligesom de store koleraepidemier i midten af århundredet hærgede særlig hårdt på anstalten. De døde blev oftest begravet på anstaltens egen kirkegård, som senere er blevet sløjfet. Enkelte blev dog begravet på deres hjemegn. Om vinteren blev mange lig sendt til det medicinske fakultet i Kiel.

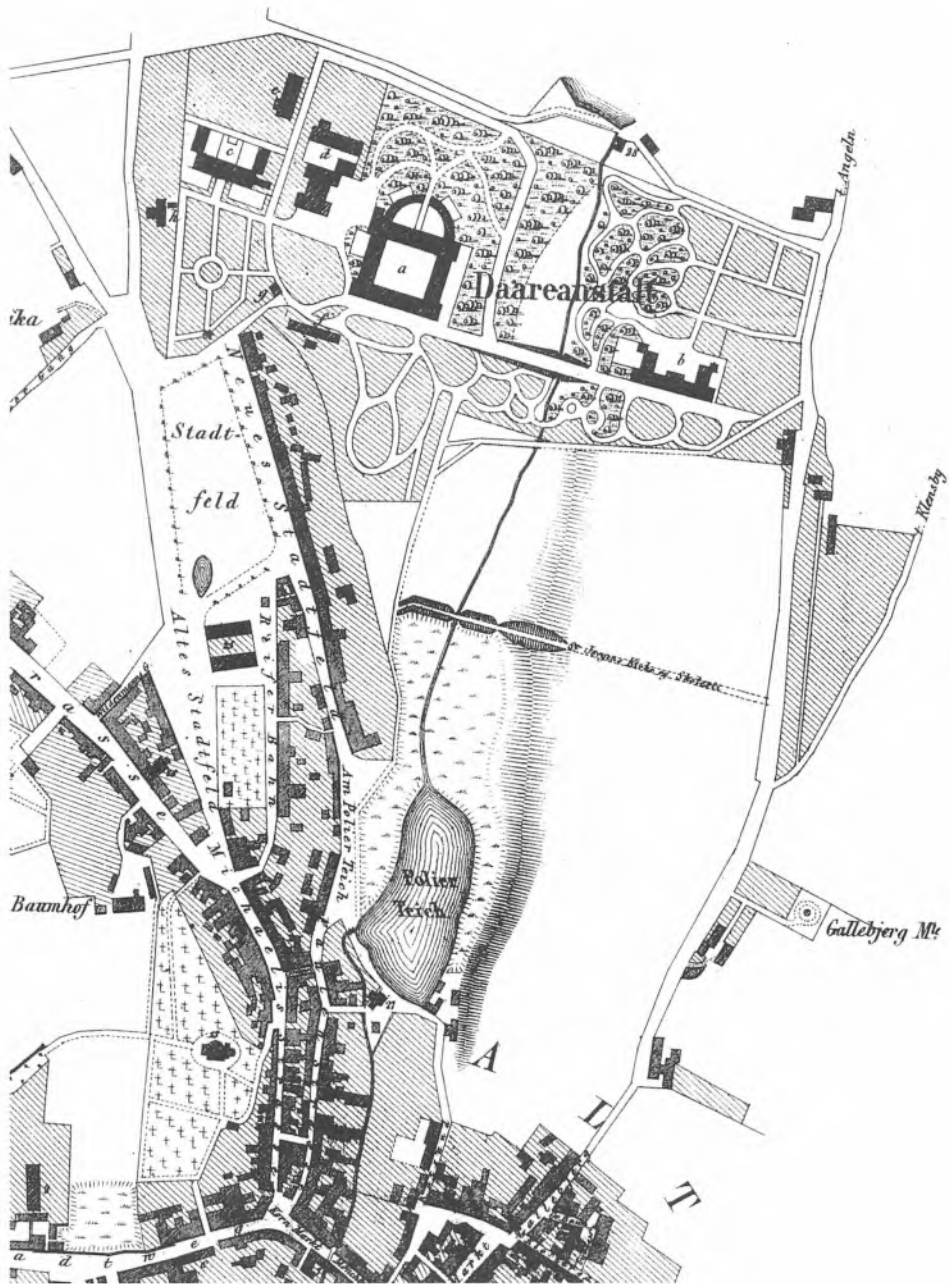
Den hårde, til tider umenneskelige behandling af fangerne bør ikke tages som udtryk for, at man i datidens samfund følte behag ved ondskab eller var besat af hævnthirst; den bundede snarere i en forestilling om, at man på Vorherres vegne straffede synderne i dette liv, til gavn for deres evige frelse. Hvor mærkeligt det end lyder for os i dag, var straf udtryk for en slags kristen omsorg, i lighed med de straffereformer, man praktiserede over for børn.

Når man i vore dage går omkring i den lille provinsidyl Glückstadt har man svært ved at forestille sig, at byen tidligere var præget af de mange fanger og deres vogtere. Det var et isoleret samfund, hvis borgere i det store hele var enten militærfolk eller funktionærer ved straffeanstalterne. Tit var byen skueplads for



Namen der Verbrecher.	Verbrechen.	Ort der Bestrafung.	Signalement.	Bestrafung.
121. Martin Paul Jacob Schmidt.	Gravirende Um- stände rücksicht- lich einer Ent- wendung.	Schleswig.	Augenbraunen, gewöhnliche Stirn, hell- braune Augen, proportionirte Nase und Mund, spitzes Kinn, röthlich-braunen Bart, rundes Gesicht, gesunde Gesichtsfarbe; spricht hoch- und plattdeutsch im dortigen Dialect.	strafe bei Wasser und Brod..
122. Peter Matthias Münzmeier.	Ungehorsam und Schmähdreden gegen die Obrigkeit.	Sonderburg.	55 Jahre alt, mittelmäßiger Statur, hat blaue Augen, gewöhnliche Nase und Mund, blonde Haare und Augenbraunen, blonden Bart, spitzes Kinn, ovales Gesicht, blasse Ge- sichtsfarbe; spricht dänisch im sonderburger Dialect; am linken Schienbein hat er eine offene Wunde.	Zwei-ährige Zuchthausstrafe.
123. Abellona Christensdatter.	Wiederholter, dritter Diebstahl.	Tondern.	Aus Randers, 32 Jahre alt, ziemlich großer Statur, hat dunkelbraune Haare, runde Stirn, blonde Augenbraunen, braune Au- gen, große Nase, proportionirten Mund, ovales Gesicht, breites Kinn; am linken Backenknochen eine breite Narbe.	Lebenswierige Zuchthausstrafe, welche jedoch aus allerhöchster Gnade auf eine sechsjährige herab- gesetzt worden.
III.				
124. Eay Friederich Harder.	Diebstahl.	Abelige Güter. Altenhof.	Aus Bornstein, adeligen Guts Altenhoff, 33 Jahre alt, mittlerer Statur, hat blonde Haare und Augenbraunen; blonden Bart, schmale Stirn, blaue Augen, gebogene Nase, gewöhnlichen Mund, spitzes Kinn, langen Hals, schmale Brust und Schultern, lange Arme, kleine Füße; spricht plattdeutsch im holsteinischen Dialect.	Zweimal fünf- jährige Gefängniß- strafe bei Wasser und Brod und fünf Stockschläge beim Eintritt in's Gefängniß, wie- auch beim Austritt aus demselben.

Fortegnelse over straffede personer. Bemærk sanktionerne over for de øvrige indsatte f.eks. nr. 124. Han slap billigere end Peter Matthias, men måtte døje den tort at få tildelt fem stokkeslag ved såvel ankomst som løsladelse. Se også nr. 123, som oprindeligt blev idømt livsvarigt fængsel for tre tyverier, men som »ved allerhøjste nåde« fik straffen nedsat til ti år.



Kort over Slesvig omkring 1820 med anstalten for sindssyge øverst i billedet.



Det ældst kendte billede af »Schleswiger Irrenanstalt« fra 1838.

datidens ofte meget barbariske straffemetoder, som henrettelse og offentlig piskning.

Dårehuset i Slesvig

Ifølge oplysninger fra »Irrenanstalt« i Slesvig døde Peter Matthias i 1854, men det har ikke været muligt at finde frem til stedet; det har hverken været Slesvig, Sønderborg eller Kiel. Under alle omstændigheder har Peter Matthias tilbragt i det mindste 16 år af sit sølle liv på sindsygehuset i Slesvig.

Umiddelbart vil man være tilbøjelig til at forestille sig, at tilværelsen i en af datidens »dårekister« var topmålet af menneskelig elendighed, men på mange måder adskilte den såkaldte »Irrenanstalt« i Slesvig sig positivt fra meget af det, man normalt forestiller sig ved datidens behandling af sindslidende.

Anstalten var stort anlagt allerede fra begyndelsen i 1820, hvor den første bygning blev opført. Anstalten er tegnet af den berømte arkitekt C. F. Hansen, kendt for bl.a. Christiansborg Slot og Frue Kirke i København.

Initiativet til institutionen blev taget af

Kong Frederik VI's livlæge, C. F. Suadicani, der i øvrigt også var læge for Hertugen af Augustenborg. En ikke uvæsentlig grund til, at man netop valgte Slesvig, var, at her boede Suadicani! Byggeplanerne blev stadfæstet af kongen den 30. august 1817, og den 1. oktober 1820 stod bygningen færdig, hvorefter de første patienter rykkede ind den 1. december 1820. Byggeriet blev finansieret gennem en særskat, som blev opkrævet i Slesvig-Holsten i årene 1817-20, idet staten dog først lagde pengene ud.

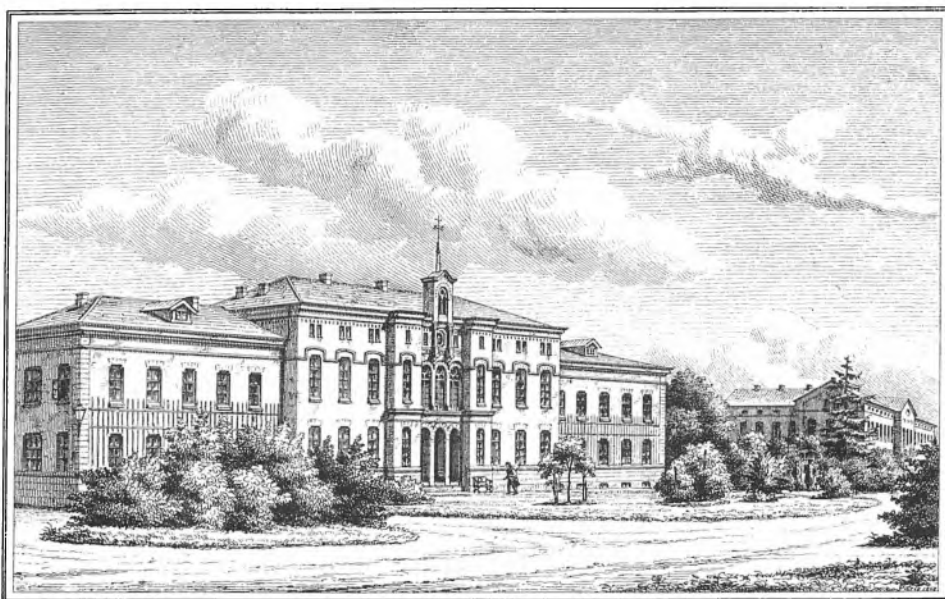
Suadicani udarbejdede også retningslinjerne for den behandling og omsorg, som skulle blive patienterne til del. Man skulle blandt andet søge at påvirke patientens sind, føre journal over den enkelte og i øvrigt vise tålmodighed, kærlighed og visdom for dermed at gøre patienternes tilværelse så tålelig som muligt. Beskæftigelsesterapien skulle have opdragende karakter og ikke vurderes efter et nytteprincip. Det var lægens opgave at finde ud af, hvad den enkelte patient skulle beskæftiges med, ud fra en afbalancering af belønning og straf. Det blev også bestemt, at udskrivning kun

kunne finde sted efter forhandling med hjemkommunens myndigheder. Lægen alene kunne ikke afgøre det.

I 1838, da Peter Matthias blev indlagt, var der i alt 234 patienter, inddelt i grupper efter sygdommens karakter. Man havde en afdeling for »wüthende und folgsame Wahnsinnige« (gale og føjelige sindssyge), en for »nicht wüthende und folgsame Wahnsinnige« (ikke-gale og føjelige sindssyge) og endelig en afdeling for »Unheilbare Wahnsinnige und Blödsinnige« (uhelbredeligt sindssyge og åndssvage). Patienterne var også kategoriseret i sociale grupper, der nogenlunde svarede til det klasseopdelte samfund uden for murene. Bortset herfra var behandlingen efter datidens målestok meget menneskevenlig og inspireret af de erfaringer, som anstaltens leder og læge P. W. Jessen havde hentet sig gennem om-

fattende studier rundt om i Europa. Hans metoder bestod i det væsentlige i beskæftigelsesterapi (i have og landbrug), ro, afslappelse og en struktureret hverdag. Først og fremmest gjaldt det for ham om at vinde patienternes fortrolighed og samtidig opbygge deres fysiske sundhed. Nogen egentlig medicinsk behandling var der derimod ikke tale om. Medicin blev kun brugt til beroligelse. P. W. Jessen og hans senere efterfølger J. Rüb- bel var de eneste læger på anstalten.

P. W. Jessen var uddannet ved universiteterne i Göttingen, Berlin og Kiel og havde flere videnskabelige arbejder bag sig. Han forelæste også ved universitetet i Kiel. Jessen var ikke sygehusdirektør, og han havde så mange problemer med bevillingerne, at han i 1845 forlod institutionen og slog sig ned med en privat praksis i Kiel. Også dengang kendte



F.C. Esen & Søn, Kjøbenhavn 1860.

Enkelt Billedet af C. Loh, Jæst

ANSTALTEN FOR SINDSSYGE VED SLESVIG

Sindssygeantaltens hovedbygning omkring 1860.

man det tilsyneladende evindelige problem: pladsmangel og underbemanding på psykiatriske afdelinger.

Det vender op og ned på ens forestillinger om et sindssygehospital i 1800-tallet, når man læser, at Jessen (og senere hans efterfølger i embedet) lod musik indgå i terapien bl.a. med assistance af amatørmusikere fra byen og oplandet.

I 1841 ansatte man en privatlærer, som om aftenen skulle underholde de mandlige patienter. Han skulle også foranstalte spadsereture med botaniske ekskursioner. Der blev grundlagt en sangforening, ligesom der var undervisning i dansk, tysk, engelsk, musik, geografi og historie. Til fritiden stod billard, spillekort og sakse til rådighed, ligesom der på stedet var et bibliotek med blandt andet en del tidsskrifter. Ved alle aktiviteter holdtes kønnene skarpt adskilte.

Sprogproblemerne, som ellers fyldte meget i midten af 1800-tallet (dansk eller tysk?), kendte man ikke meget til, da de fleste patienter talte plattysk.

Når alt dette er nævnt, må det retfærdigvis indskydes, at oplysningerne om patienterne og deres behandling er set fra de ansattes side, og det behøver ikke at være en objektiv skildring af forholdene.

En afdeling af hospitalet var i årene 1862-1870 flyttet til Sønderborg. Det var »Kur- og Opdragelsesanstalten for fjolde og idiotagtige Børn«. I løbet af de otte år i Sønderborg boede der sammenlagt 180 børn. Afdelingen havde til huse i to store bygninger i byens sydlige udkant, ved den nuværende Rosengade. I 1870 flyttede den tilbage til Slesvig By.

Driftsudgifterne for »Daarehuset i Slesvig«, som det hed på dansk, blev opkrævet i patienternes hjemkommuner. Velbemidlede pårørende kunne tilkøbe deres indlagte familiemedlemmer visse særrettigheder, som f.eks. eget værelse.

For fattige patienter var opholdet lidt

af en luksustilværelse, hvad der kunne været et problem, hvis de skulle udskrives til en væsentlig barskere hverdag derhjemme.

Man regnede med, at ca. 33 % af patienterne kunne helbredes. Procenten var lidt højere for kvindernes vedkommende. De bedste resultater havde man blandt de patienter, der kom fra de store byer. Ofte kom de tidligere under behandling, fordi man ikke kunne have dem som hjemmeboende i bymiljøet. På landet kunne man bedre acceptere de lidt skæve eksistenser (»landsbytosserne«).

Der er grund til at antage, at Peter Matthias havde nogle relativt gode år på anstalten. Familien så han nok ikke meget til, da det var et led i terapien, at patienten ikke skulle konfronteres med det miljø, som eventuelt havde været medvirkende til sygdommen. Besøg af venner og slægtninge blev ikke tilladt, så længe helbredelsen ikke var betydeligt fremskreden, og selv da kun med lægens tilladelse.

Peter Matthias' tilværelse i Sønderborg rummede sikkert mange negative oplevelser, for ikke at tale om hans to år i tugthuset i Glückstadt. Min far har fortalt, at der gik det rygte i familien, at en af hans forfædre i Sønderborg havde været i fængsel for forsøg på hustrumord. Peter Matthias, som var hans tipoldefar, passer til dette udsagn, og det kan måske forklare noget af et tilsyneladende misforhold mellem strafudmålingen og den formelle angivelse af overtrædelsen, ligesom det også falder i tråd med hans anbringelse på sindssygehospitalet i Slesvig.

Men det er kun gætterier, og da der ikke findes journaler eller lignende om ham fra »Daarehuset i Slesvig«, kan der ikke kastes yderligere lys over hans livsforløb, men det gav dog anledning til, at jeg fik et lille indblik i to institutioners historie.

Mellem tugt og pleje

Mens fængslet i Glückstadt for længst er nedlagt, så eksisterer »Schleswiger Irrenanstalt« stadig, dog med mange flere tilbygninger og under et andet navn: »Fachklinik für Psychiatrie, Neurologie und Rehabilitation.« I 1995 udgav klinikken en bog: »Geschichte einer psychiatrischen Klinik« (af Harald Jenner), hvorfra jeg har de fleste oplysninger. 1800-tallets tilsyneladende humane behandling af de sindssyge sættes stærkt i relief, når man i bogen kan læse om begivenhederne i 1942-45, hvor de nazistiske teorier om racehygiejne indebar aflivning af omkring 1000 af anstaltens patienter.

Om fængslet i Glückstadt findes der ingen særlig litteratur. De oplysninger, jeg har herom, stammer fra en beretning, skrevet af nu afdøde stadsarkivar i Glückstadt, Dr. Fritz Treichel. Desuden eksisterer der et diplomarbejde af Karsten Hanstein, Itzehoe: »Glückstadt - ein Königstraum hinter Mauern« fra 1997. Bortset fra et enkelt eksemplar, som beror på stadsarkivet i Glückstadt, har det ikke været mig muligt at opspore bogen.

De to steder, Glückstadt og Slesvig, der her er bundet sammen gennem Peter Matthias Müntmeiers skæbne i midten af 1800-tallet, illustrerer den dobbelthed, som kendetegnede både det danske og det slesvig-holstenske samfund: På den ene side tvang og straf efter en næsten gammeltestamentlig målestok og på den anden side en vågnende fornemmelse af, at samfundet med kærlig hånd måtte tage sig af de svage og de syge. Oplysningstidens ideer om, at samfundet skulle være med til at opbygge »det gode liv«, havde også bredt sig til Slesvig-Holsten. Landsdelen lå nærmere de store byer i Europa. De liberale impulser nåede hurtigere til denne landsdel end til den øvrige del af monarkiet. København lå langt væk; Kiel og Altona var nærmere. Fra begge byer udgik der kulturelle og politiske strømninger, som kom til at præge det slesvig-holstenske samfund fremover, og som i nogen grad også smittede af på den øvrige del af monarkiet.

Fattigdom i Aabenraa Amt i 1800-tallet

Belyst ved visitatsindberetninger til generalsuperintendenten i Slesvig.

Af GERRET LIEBING SCHLABER

Behandlingen af samfundets fattige ændrede sig i sidste halvdel af 1800-tallet i takt med stigende udgifter til fattighjælp. Eller var det ønsket om en disciplinering af de fattige, som lå bag oprettelsen af de mange fattiggårde? Ph.d.stipendiat Gerret Liebing Schlaber, Syd-dansk Universitet, Odense, har set på præsternes syn på de fattige og fattigdomsproblemer i 1800-tallets Aabenraa amt.

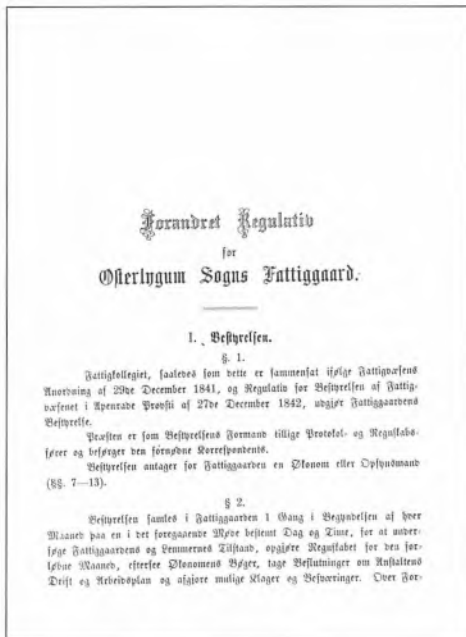
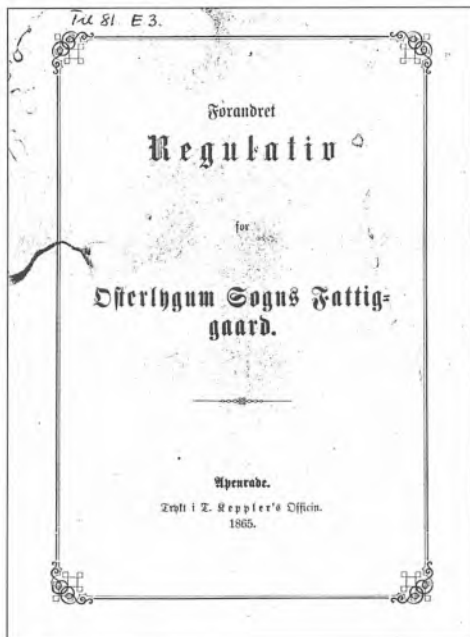
1800-tallets store økonomiske, demografiske og sociale forandringer i Europa satte også spor i Sønderjylland. En af de værste »bivirkninger«, som denne proces medførte, var en voksende forarmelse af store befolkningsdele. Denne »pauperisme« blev et stort problem, ikke kun for de fattige, men selvfølgelig også for dem, der ifølge lovgivningen var forpligtet til at understøtte de fattige. Og det var de enkelte sogne og dermed deres beboere. I det følgende skal det vises, hvorledes de behandlede deres fattige, hvad holdningen var over for de fattige, og hvilken udvikling fattigvæsenet tog fra pauperismens udbrud i 1830'erne til den moderne sociallovgivnings indførelse i 1880'erne. Dette eksemplificeres ved forholdene i Aabenraa provsti.

Sociale forskelle mellem gest og bakkeland
I 1800-tallet var man i Sønderjylland endnu langt fra det, vi i dag ville kalde et moderne velfærdssamfund. Ganske vist var fattigdom ikke noget nyt problem, og si-

den 1736 havde man i hertugdømmerne haft lovbestemte regler for omgangen med de fattige. Det var de enkelte kommuner, mest på sogneplan, der var forpligtet til at understøtte de trængende, forsørgelsesberettigede fattige fra sognet. Selvfølgelig førte dette system til sto-



Præst i Øster Løgum sogn, Hans Peter Prah (1808-1869), var en af flere præster, der så fattiggårdene som en løsning på tidens fattigdomsproblemer. Foto: Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.



Øster Løgum fik sin fattiggård i 1863 med plads til 36 fattiglemmer. Her ses det forandrede regulativ for fattiggårdens drift fra 1865, med bestemmelser for bestyrelsens arbejde, den ansatte leder (økonom) og ikke mindst en række paragraffer, der på forskellig vis satte ramme for liv og virke på fattiggården.

re problemer: De små kommuner skulle selv sørge for finansieringen, og flere fattige kunne blive en stor belastning. Fremmede fattige, der ikke var født på egnen eller havde boet på stedet i mindst 15 år, blev enten transporteret til deres hjemstavnskommune, eller man skulle have udgifterne refunderet fra denne.

Så længe, der fandtes forholdsvist få fattige, var det i de fleste tilfælde muligt at dække omkostningerne gennem frivillige gaver. Men dette kunne ikke lade sig gøre, når for mange fik fattighjælp. Flere og flere kommuner var nødt til at forlange tvangsafgifter, hvad der selvfølgelig ikke begejstrede befolkningen og derfor forøgede modviljen mod de fattige. Pastor Petersen i Varnæs udtrykte i sin indberetning den 1. juni 1842 lettelse over,

at en ny fordeling af fattigafgifter blandt sognets beboere forløb »fredeligere og heldigere«, end han overhovedet havde turdet håbe på. I de foregående år havde fattigpengene regelmæssigt udløst kontroverser, og i 1842 havde flertallet protesteret mod den nye orden. Varnæs hørte i øvrigt til de ganske få landsogne, hvis fattigkasse modtog ret store legater. Sognet var i finansiel henseende endog et af de bedst stillede i provstiet.

Det er iøjnefaldende, at der i sognene på gesten var en overraskende stor hjælpsomhed. Et godt eksempel var Bedsted. Skønt dette sogn hørte til provstiets fattigste, var de sociale problemer ringe. I 1842 kunne præsten berette om selvstændige meliorationsforanstaltninger på hededlandet og om, at befolkningen slog sig

»i deres ansigters sved« igennem. I 1868 roste hans efterfølger befolkningens solidaritet; uforskyldt fattige personer mødte en stor privat velgørenhed. Når man sammenligner indberetningerne, kan man fastslå, at lige netop de fattige gestsogne viser en udpræget hjælpsomhed, mens de fattige blev ringeagtet i sogne med større sociale modsætninger.

Frygten for højere omkostninger

Selv om fattigdommen i 1840'erne endnu ikke var en alt for hård belastning i Aabenraa provstis landsogne, frygtede man mange steder, at flere og flere folk skulle understøttes af fattiggassen i nær fremtid. Denne frygt var begrundet: Især i de større byer, og ikke mindst i Aabenraa, voksede de fattiges antal stadig. Problemet var ikke mindre på Vesterhavseggen, hvor modsætningen mellem rig og fattig i lang tid havde været meget skarp, og hvor mange landarbejdere særligt om vinteren ikke kunne ernære sig selv.

Set på denne baggrund er det ikke underligt, at mange kommunale fattigkollegier søgte en løsning for at kunne holde omkostningerne på et lavt niveau. En sådan løsning forventede man at finde i oprettelsen af »fattigarbejdsanstalter«. Ideen var ikke ny: Allerede i 1700-tallet havde man i flere større byer forsøgt at løse sociale problemer med tvangsarbejdsanstalter. De fleste eksisterede dog kun få år, fordi de ikke var rentable.

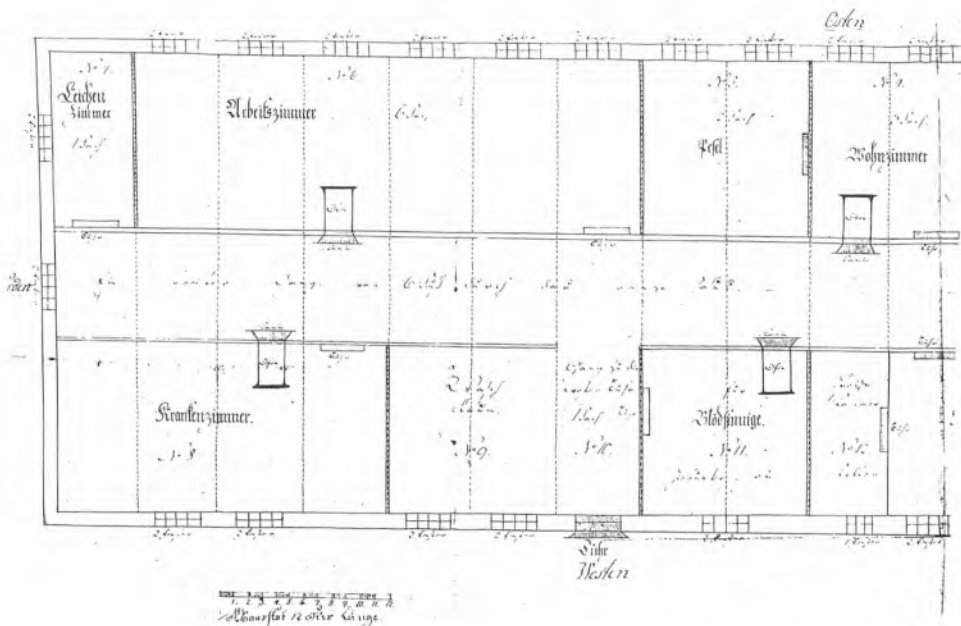
Med disse erfaringer er det desto mere underligt, at tvangsanstalterne oplevede en stor renæssance i løbet af 1800-tallet. Man kan tale om en rigtig fattiggårdsbevægelse. I modsætning til ældre tider var det nu også landsogne, der oprettede deres egne fattigarbejdsanstalter. Mellem 1816 og 1840 slog tvangsarbejdsprincippet igennem, først i Vestslesvig. Set i forhold til de vanskeligere samfundsforhold ved vestkysten var denne udvikling ikke mærkelig.

Fattiggårdenes gennembrud

I Aabenraa provsti gik man lidt senere i gang med at oprette fattigarbejdsanstalter. Det første sogn i området, der byggede en fattiggård, var det af godsdrift prægede Klipleve sogn i 1842, hvor sognet endnu hørte under Sønderborg provsti. Men også i andre sogne overvejede man alvorligt at indføre den lukkede fattigpleje. I visitatsberetningen fra 1842 skrev Øster Løgums præst, Prah, til provsten, at fattigomkostningerne endnu ikke havde været trykkende, men at man var klar over, at de snart ville blive det. Den sociale og økonomiske situation var endnu tilfredsstillende, men hans anmodning om oprettelse af en arbejdsanstalt som forebyggende løsning for det voksende fattigproblem kan ikke misforstås.

Men hvorfor blev fattigarbejdsanstalterne pludselig så populære, da fattigomkostningerne voksede i 1850'erne? Måske spillede de fattiges disciplinering en større rolle end finanserne. I mange indberetninger læser man om tiggeri, især i Løjt og Øster Løgum. Man ville skaffe de fattige ud af syne. Desuden anså flere og flere dovenskab, letsindighed og amoral som fattigdommens væsentligste årsager. Netop derfor krævede man bedre kontrol. Selvfølgelig ville man også vide, hvad ydelserne blev brugt til. Ikke mindst ville man afskrække arbejdsdygtige fattige og tvinge dem til selvhjælp. På den anden side må man fastslå, at de fattiges kaserisering kunne blive en forbedring af levevilkårene: I 1868 ytrede pastor Andresen sig chokeret over de selvstændige fattiges lejligheder i Egvad sogn, som var håbløst små, mørke, kolde og urene.

Måske fandtes der også ærlige og velmenende motiver, som det fremgår af pastor Prehns indberetning fra Bjolderup i 1842: »Nicht um weniger Last zu bekommen, aber um das Wohl Einzelner,



Hostrup fattiggård blev oprettet i 1819 og er dermed Nordslesvigs næstældste fattiggård, idet fattiggården i Burkal var blevet oprettet fire år tidligere. Det er formentlig forklaringen på, at der ligger flere tegninger og udkast til fattiggårdens indretning i Hostrup præstearkiv. Her er det et udsnit af et udkast, der ikke blev til noget, hvor man foruden et arbejdsrum på seks fag bl.a. havde påtænkt et værelse til de syge beboere på fire fag, et ligværelse på et fag og et værelse til sindssyge på to fag. Siden forsvandt sygeværelset ud af planerne, mens de to sovesale til beboerne blev erstattet af mindre værelser.

die wohl arbeiten könnten, aber nicht wollen, zu befördern, nehme ich mir die Freiheit anzuführen, daß es sehr wünschenerwerth sei, wenn Arbeitshäuser für mehrere Gemeinden oder für ein ganzes Amt eingerichtet würde.« Idet Prehn betonede, at den finansielle aflastning ikke var det primære formål, viser det sig endnu tydeligere, at netop dette har været den afgørende motivation. Den humane tone, at disciplineringen kun vil være til de pågældende fattiges egen fordel, findes sjældent i præsternes indberetninger. Pastor Petersen fra Varnæs udtrykte det f.eks. meget dramatisk: »Nur in einigen Hütten der ärmeren niederen Classe herrscht Noth und Elend – und, leider dessen!, nur durch

Arbeitsscheu, Faulheit und Trunksucht derer Bewohner hervorgerufen! Denn wer hier gesund ist und arbeiten kann und will, findet immer sein gutes tägliches Brod.« De to eksempler viser igen tendensen, at holdningen over for de fattige var meget mere afvisende, hvor de økonomiske vilkår generelt var bedre.

Først efter Treårskrigen oprettede flere sogne i provstiet deres egne fattiggårde. Men også her viste konkurrenceforholdet mellem de enkelte sogne sig. Ingen var villig til at forsørge andre sognes fattige, selv om det måske ville medføre en aflastning af alle fattiggasser, der deltog i et projekt. Blandt andet kunne pastor Tamm i Kværns ikke overtale sognets fat-

tigkollegium til at deltage i fattiggården på Bjerndrupmark i Kliplev sogn eller oprette et eget arbejds hus. Da fattigudgifterne igen var stigende i slutningen af 1850'erne, forsøgte han at overtale fattigvæsenets bestyrelse til at deltage i Rinckenæs fattiggård »til fordel både for de fattige og tillige for dem, som yder fattigbidrag«. Et andet eksempel er Egvad, et lille sogn med forholdsvis mange fattige, som ikke engang havde sin egen præst. Da Hellevad, nabosognet under samme præst, i 1854 oprettede sin fattiggård, nægtede Egvad at deltage i projektet. Men her viste det sig, at det var fornuftigt ikke at bidrage til fattiggården. Selv om Hellevad fattigkommune havde fået et stort beløb af legatet, som den afdøde enke Maren Hansen fra Svejlund havde stiftet, var man nødt til at låne 2000 rigsdalere. Denne gæld ville belaste kommu-

nen op til 1870'erne, fordi fattiganstalten var en fejlagtig planlægning. I 1856 var der i huset kun gamle folk og to børn, som ikke kunne arbejde; arbejdsdygtige fattige fandtes enten ikke, eller de blev afskrækket af de strenge vilkår, der plejede at herske i fattiggårdene. I Egvad forsøgede man de fattige efter de hidtidige vilkår, og kommunens økonomi kørte langt bedre. Kun få kommuner som bl.a. Kliplev var virkelig tilfredse med arbejds husets resultater.

Nye løsningsforslag

Også lovgiverne vidste, at den hidtidige fattigpolitik ikke kunne løse de påtrængende problemer. Alt for mange »generete« fattige levede under dårlige vilkår, fordi de ikke turde gøre brug af offentlig understøttelse med alle dens konsekvenser. Derfor indførte man i 1860 understøt-



Armenanstalt Loitkirkeby

Postkort af »Armenanstalt Loitkirkeby«. Løjt fattiggård med beboerne, som på dette tidspunkt omkring 1900 mest var ældre mennesker. Fattiggården blev oprettet i 1855 og havde plads til 45 beboere. Foto: Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

telskasser ved lov. Ved siden af tvangsprincippet satsede man igen på frivillige gaver til »generte« fattiges fordel. Men understøttelseskasserne kom ikke til at spille nogen stor rolle. Det kan anskueliggøres ved få eksempler: I 1861 opkrævede understøttelseskassen i Øster Løgum 101 rdl og 12 skilling, hvoraf 93 blev givet ud igen; samme år var de offentlige udgifter vokset til 1322 rdl 80 β. Dette år opkrævede understøttelseskassen i Bjolderup 39 rdl 5 β, hvoraf 36 rdl 3 m 8 β kom de trængende til gode, mens den offentlige understøttelse i det hidtil forholdsvis velstillede gestsogn angives til 713 rdl 5 m 3 β. Understøttelseskasserne spillede altså kun en underordnet rolle, mens fattigudgifterne voksede og nåede et højdepunkt i 1860'erne.

Den preussiske magtovertagelse medførte først ret få forandringer. Mange sogne fik nye præster, og enkelte steder benyttede man lejligheden til opstramning og effektivisering af fattigvæsenet, bl.a. i Løjt, hvor det indtil da havde været let at få finansiel støtte uden for arbejds huset. Man ville gøre op med den gamle slendrian. Der og i Ænsted gjorde man fattiggårdenes ledere (økonomer) ansvarlige for dårlige resultater, selv om det var klart, at husene ikke kunne drives rentabelt. Rent faktisk fortsatte man efter 1864 den hidtidige fattigpolitik i Aabenraa provsti. I 1871 blev fattiglovgivningen reformeret, idet de fattige skulle understøttes i deres bopælskommune efter to års ophold, men fattigvæsenet var stadigvæk kommunernes ansvar. Først med 1880'ernes store sociallovgivning og

de bedre konjunkturer formåede man at overvinde den udbredte fattigdom, også i Aabenraa provsti.

Selv om Aabenraa Amt og Provsti i midten af 1800-tallet ikke hørte til landets rigeste distrikter, og det gjaldt i særlig høj grad gestdistrikterne, var fattigdommen aldrig så påtrængende som i andre dele af hertugdømmet Slesvig. De helt fattiges vilkår var forholdsvis gode, især sammenlignet med situationen vestpå. Og lige netop i områdets økonomisk svageste sogne var solidariteten med de trængende størst. Ikke desto mindre vandt tvangsarbejdsprincippet også her tilhængere des flere personer, der blev afhængige af offentlig understøttelse. Man var bange for større belastninger og favoriserede derfor en større disciplinering. Meget typisk er den kendsgerning, at kommunerne aldrig arbejdede sammen, skønt de rent faktisk alle mere eller mindre blev ramt af fattigproblematikken. Det blev heller ikke anderledes, da den preussiske lovgivning skabte delvis nye strukturer.

Litteratur

LAAa Bispearkiver, Nr. 10-12.

Bruhn, Christian Nikolaus: Die Zwangsarbeits-Anstalten in Schleswig-Holstein. Altona 1846.

Henningsen, Lars N.: Fattigvæsenet i de sønderjyske købstæder 1736-1841. Aabenraa 1978.

Jacobsen, Anne Marie & Birgit Weitling.: Sønderjyske fattiggårde. En undersøgelse af de sønderjyske fattiggårde, deres beboere og disses levevilkår. Utrykt spec. Odense 1986.

Rheinheimer, Martin: Arme, Bettler und Vaganten. Überleben in der Not 1450-1850. Frankfurt/Main 2000.

Mormors sommerhus

Af HELGA WILSON

Sommerhuslivet var i 1950'erne noget andet end i dag. Her fortæller lektor Helga Wilson om livet i sin mormors sommerhus ved Grønninghoved Strand, der var præget af det daglige arbejde, men hvor der også blev tid til leg og fornøjelse for børnebørnene.

I 1998 fejede jeg en morgen gulvet i sommerhuset, satte nye lys i stagerne, tømte askebægrene og hentede nye buketter ind. Det var den rengøring. Så kom jeg i tanke om livet i mormors sommerhus i 1950'erne. Det var en ganske anden sommerhustilværelse.

Forberedelserne

Hvert år i maj blev adskillige kvinder indforskrevet til at gøre sommerhuset

rent. De skurede og skrubbede. De ferniserede og lagde nyt papir på hylderne, og så var første fase i flytte-i-sommerhus overstået.

I juni måned begyndte den store samleperiode. Alt sommerhusporcelænet, alt sommerhusbestikket, pottes og pander, sengetøj, duge, håndklæder og sommerhusbøgerne blev samlet sammen. Senere kom saft, mel, gryn, stearinlys, småkager, og til sidst blev mormors kuffert pakket. Inden da var der ringet til vognmand Nielsen, der kom med sin lastbil for at transportere det hele til Grønninghoved Strand. Muligvis blev der også ringet til Jydsk Telefon med besked om, at sommerabonnementet skulle træde i kraft.

Efter vognmand Nielsen kom en per-



Grosserer Peter Michaelsen og hans kone Margrethe Michaelsen ved sommerhuset i 1946 (morfar og mormor). Foto: Privat eje.



Grønninghoved Strand. Yderst til venstre ses mormors sommerhus nr. 25. Huset blev bygget af tandlæge Kronborg i Kolding og solgt til Peter Michaelsen i 1931 for 4.000 kr. Foto: Privat eje.

sonbil med mormor, hjælpere og måske et barnebarn eller to samt en hel masse pakkenelliker, der ikke kunne være på lastbilens lad. Vel ankommet blev det hele læsset af, vognmanden fik en øl eller sodavand, og så begyndte den store udpakning. Gryder, potter og pander kom på den sædvanlige plads, gasapparaterne blev anbragt i køkkenet. Havde man glemte gasflaskerne, vankede der ingen kaffe. Porcelænet blev anbragt på hylderne i det lille, mørke nyferniserede køkken. De fine glas fra Flensborg skulle stå præcis der, og sådan havde alting en plads. Den første dag var maden medbragt hjemmefra, så kvinderne kunne sætte sig ved spisebordet i arbejdstøjet. Vandet, stranden og den fynske kystlinie måtte vente til en anden dag.

Når mormor gik i seng den første dag og lå i de på samme tid nye og gamle

omgivelser, så hun servanten i venstre hjørne af rummet ved siden af kommoden, hvor undertøj og lignende var lagt i skufferne tidligere på dagen. Oven på kommoden lå børsterne, spejlet og de små glasskåle til hårnet m.m. Flasken med parfume formet som Eiffeltårnet stod der også. Ved siden af sengen, som også efter morfars død i 1953 var en dobbeltseng, stod et lille bord med en bibel og et vækkeur. Endvidere var der to køjer og en lille tremmeseng.

I sengen kunne mormor se himlen over Lillebælt og kigge på de ferniserede trævægge med alle de spændende knaster. Hun kunne høre træet, der knagede, og alt, hvad der blev sagt og gjort i hele huset. Den unge pige havde et lille værelse ved siden af mormors, hvor der var en seng, en stol, en servante samt en hyld med et spejl. Tøjet måtte pigen hænge



Forfatteren, Helga Wilson, ved sommerhuset i 1945. Foto: Privat eje.

på væggen. Hvis den unge pige læste for længe i Romanbladet om aftenen, bankede mormor på væggen med ordene: »Sluk så lyset, nu sover vi.« Mormor bad aftenbøn med ordene »Jeg er træt og går til ro« for ungerne hver aften. Jeg var meget voksen, før det gik op for mig, at den ofte blev brugt til begravelser. Selv læste hun lidt i Biblen og ellers Familie Journalen.

En feriedag i sommerhuset

Når mormor vågnede næste morgen, stod hun lidt ved vinduet og nød udsigten over Lillebælt. Hun nærmest drak den. Og så skulle vi alle sammen i bad. Mormor, iført ulden badedragt, tog børnebørnene med ned til stranden. De voksne lod sig ikke sådan kommandere med. De sagde tit, at det var for koldt.

Huset lå som et rigtigt sommerhus nede på selve stranden, og den var vores. Der er meget »långgrund« ved Grønninghoved Strand. Det var godt, for selv små børn kunne lege ude i vandet uden større fare, men rædsomt en sommermorgen, hvor man næsten skulle gå til Fyn, før vandet gik til knæene. Det var altid koldt, og man gøs ved tanken om det øjeblik, hvor vandet nåede kanten af badedragten. Mormor havde ingen tålmodighed

med den slags. Hun gik rask ud og pjaskede sig til med det kolde vand. Når det var passende dybt, skulle vi lege 10-20-30. Det var både dejligt og skrækeligt, da man gerne ville under, men alligevel.

Så skulle vi tørre os rigtig godt, hængebadedragterne til tørre og skylle fødderne i spanden ved køkkenindgangen. Derefter skulle fødderne tørres godt, og så gik det op i soveværelset for at blive vaskede, friserede og få børstet tænder. Hvad skulle det egentlig gøre godt for? Vi var jo lige blevet vaskede i Lillebælt, men der var ingen pardon. Vandet blev hældt op i servanteskålen, og bagefter skulle det tømmes over i toiletspanden. Herefter var det morgenmadstid. Havregrynen var sat i blød aftenen før, så havregrøden blev hurtigt færdig, og mormor kunne lave pragtfuld havregrød. Kaffe, franskrød, ost og »sort sukker« var standard.

Når morgenmaden var overstået, skulle der vaskes op. Vandet blev varmet over gassen, og i min tidligste barndom blev vandet hentet fra pumpen udenfor. En balje blev fyldt med sulfovand, en anden blev fyldt med varmt vand til afskylning af sulfoen. Til større måltider var der også en balje til skylning af det snavsede porcelæn, inden det kom i sulfovandet. Den unge pige skulle hjælpes ved alle måltider, men kun af piger eller kvinder. Drengene havde kun en opgave. De skulle bringe tomme flasker ud i garagen. Og mænd skulle ingenting. Ja, det passer ikke helt. De skulle skænke snapsen til frokosten.

Efter opvasken var der den daglige rengøring. Alle skulle ud af huset undtagen mormor, den unge pige og evt. kvindelige børnebørn. Hvis det regnede, kunne fætrene lege i garagen imens. Senge skulle redes, toiletspandene skulle tømmes, og der skulle rent vand i servanterkanderne. Endelig skulle alle stole op på



Groserer Peter Michaelsen i færd med at male sommerhuset i 1946. Foto: Privat eje.

bordene, så gulvene kunne fejes ordentligt. Inden da var tæpperne båret ud, så de kunne bankes. Petroleumslamperne skulle efterses og blomsterne vandes. Vasketøj blev samlet sammen og lagt i blød. Der skulle også hentes is til isskabet. Man kunne enten gå med legevognen og trække de to stænger is hjem, hvilket var hårdt ved det sandstykke, der skilte Grønninghoved fra Binderup Strand, eller man kunne ro hen efter dem. Det sidste var nemmere.

Der skulle også købes ind, men en hel del af varerne kunne fås ved vognene, der kom forbi. Det var slagteren, som vi kaldte pastor Schmidt, grøntvognen, som i 1950'erne endnu var en hestevogn, bagervognen og fiskerkonen fru Jensen, der kom cyklende langs stranden. Ellers blev

vi sendt til købmanden med sedlen og bogen. Der lærte jeg ordene senior og junior. Købmandskonen spurgte mig, om et eller andet var til junior eller senior. Da jeg ikke kendte nogen, der hed sådan, belærte hun mig med alle tegn på forargelse over min vankundighed. Jeg blev meget flow!

Så blev det frokosttid. Bordet skulle dækkes med porcelæn, servietter i ringe eller servietposer, glas, pålæg på fade, en lille varm ret - ofte en rest - samt øl og vand. Engang ville mormor lave æggekage til frokost. Hun dykkede ned i kælderen under gulvet og kom op med et stykke ret levende flæsk. Men man smed ikke ting ud dengang, så mormor fjernede alle maddikerne og stegte flæsken. Jeg skulle ikke have æggekage den dag. Efter frokost var det igen tid til opvask.

Efter frokosten skulle der soves til middag. Børnene behøvede ikke at sove, når de var over en vis alder, men stille skulle man være, ellers kom der et hoved ud af soveværelsesvinduet.

Når middagsøvnene var ved at være forbi, var det tid for den unge piges bad. Hun kunne lige nå det, inden hun skulle lave eftermiddagskaffe. Kaffe, citronkage og småkager var standard. Børnene fik saftvand i den smukke blå kande og sammenlagte Mariekiks. Det var så sjovt at klemme på kiksene, så smørret stod ud af hullerne. Men det måtte man ikke.

Mormor og pigen gik nu i gang med at forberede middagsmaden. Den bestod af jævn dansk mad, frikadeller, karbonader, medisterpølse og den slags. Kartofflerne var nye og dejlige. De blev skrubbet i en spand vand udenfor. Og så fik vi jordbær, altid jordbær.

Under måltidet sad mormor på sin plads og kommenterede alt, hvad der gik forbi ude på vejen, der var mellem huset og stranden. Den person, der sad over for mormor, måtte sidde med nakken konstant drejet for at følge med.



Den ældste datter Karen Wilson ved sommerhuset ca. 1946. Foto: Privat eje

Så skulle der igen vaskes op, og derefter kunne mormor sætte sig med Kolding Folkeblad og Flensborg Avis inden aftenkaffen. Den unge pige kunne imens gå en lille tur. Så var der aftenkaffe for de voksne i petroleumslampens skær. Lampen over spisebordet havde hængt i mormors første hjem i Flensborg og gav et fremragende lys. Den var flot at se på med de interessante mønstre i den grønne fajance. Der var elektrisk lys i sommerhuset, men det var af hensyn til børnebørnenes sikkerhed, og det talte ikke rigtigt.

Børnene var blevet lagt i seng inden af-

tenkaffen. Man kunne ligge i køjesengen og lytte til de voksne nedenunder, hu-sets knagen og bølgerens skvulpen. Afslapning? Ikke i mormors sommerhus i 1950'erne. Det var hårdt arbejde.

Sommerhuslivets glæder

Lavede I ikke andet end at spise og gøre rent i »mormors/oldes« sommerhus, spurgte min datter engang.

Jo vi gjorde. Der var stranden med mormors bænk, hvor mormor eller en anden voksen sad, når vi endelig fik plaget os lov til at gå i vandet for hundrede og syttende gang. Der sad mormor omgivet af alle badekåberne og kommanderede os alt for hurtigt op igen. »Du er jo helt blå om læberne,« sagde hun.

Der var båden og badebroen. Man måtte ro alene, så meget man ville, hvis man holdt sig inden for en vis afstand af stranden og kun roede på langs ad stranden. Båden var en stor og tung træbåd, der hver sommer lå og ventede ved badebroen på alle os børn. Vi kunne ikke tippe den, selv om vi skam prøvede hver sommer.

Der var krocketbanen i baghaven. Den var markeret med strandsand, som man brugte en hel dag på at køre op i den lille legevogn i begyndelsen af ferien. Herefter kunne vi spille turneringer hele sommeren igennem.

Der var ringspillet, bestående af gode, solide pinde af oversavede kosteskafter, som var slået ned i et hjørne af baghaven, med håndsmedede ringe fra Frøslev. Mormors slægt havde været smede i Frøslev i århundreder.

I baghaven var der også højdespringspælene, hvor vi prøvede at hoppe lige så højt, som nogle af morbrødrene havde kunnet engang. Den ene havde vist været Danmarks mester eller noget i den retning engang i 1930'erne eller 1940'erne. Vi kunne nu ikke hoppe særlig højt. Der var rejenet i skuret. Vi kunne gå i timevis

med nettene i vandet, men strøg aldrig nogen rejer.

Man kunne grave enorme anlæg ved lavvande, hvor Lillebælt var gået helt over til Fyn og efterlod havbunden med småsøer, der kunne forbindes med kanaler. Der kunne bygges broer og slotte, som kunne pyntes med strandskaller i flotte mønstre. Vi kunne slås med vandmænd. Det var enormt ulækkert og meget spændende. Hvad de stakkels vandmænd sagde til det, tænkte vi aldrig på. En vandmand i håret. Det var bare for meget.

Sommetider spillede vi i spand. To zinkspande blev stillet op i række, og så skulle man ramme efter et eller andet system. Vi spillede med søslinger (gamle

mønster), som havde den rette tyngde til spillet. Ak, hvor er de blevet af?

Der var også den sommer, hvor vi lå ude på diget og lyttede til Wimbledon. Det var den sommer, hvor Kurt Nielsen var i finalen. Vi slugte hvert et ord, der kom ud af den lille batteridrevne radio. Radioen var ellers placeret i den lille stue mellem lystestagerne på reolen, og ved måltiderne blev der tændt for Pressen. Det hadede jeg, for tænk hvis vejrudsigten forudsagde tordenvejr. Det var jeg meget bange for, og ved måltidet kunne jeg ikke holde hænderne for ørene.

Vi kunne lege i granplantagen bag ved huset sammen med alle fætrene, kusinerne og nabobørnene. Man kunne gå til Binderup og spille minigolf, hvis man



Klokkestablen neden for Skamlingsbanken over de faldne modstandsfolk, opført i 1948. I tårnet er der ophængt fem klokker, der tre gange om dagen spiller de første toner af Prins Jørgens March, og en stor malmklokke, der afslutter med bedeslag. Foto: Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.



Mormor i sommerhuset 1980, 91 år gammel. Foto: Privat eje.

kunne lokke penge ud af de voksne. Ellers gå hen til købmanden efter is. Det var lettere at få penge til en is til 15 øre end til minigolf, der kostede mindst 25 øre.

Man kunne læse i Familie Journalen og Hjemmet, som altid lå under bordet i den lille stue. Man kunne læse i sommerhusbøgerne, som ikke var helt de samme år efter år. Det var mest børnebøger af Marius Dalhsgaard og andre vel glemte forfattere.

Vi kunne spille ludo. Man kunne gå en tur langs stranden helt ud til Pynten eller op ad Hulvejen. Og mindst en gang hver sommer skulle man en tur til Skamlingsbanken. Vejen til Skamlingsbanken gik forbi græssende køer langs bækken. Der var masser af markblomster, og der skulle altid plukkes en buket, så man kunne lægge en på Klokestablen, hvor mormor holdt et minuts stilhed for de

faldne fra Anden Verdenskrig. Klokkerne ringede med Prins Jørgens March. Jeg kan aldrig høre den melodi uden at tænke på Skamlingsbanken. Det gik stejlt opad, men så kom man til Støtten, der så skammeligt var blev sprængt i luften af tyskerne i 1864, men samlet af omegnens bønder igen i 1866. Man kunne stå på tallerstolen og lege, at man talte til de store folkemøder, eller løbe op og ned ad bakkerne, så det krillede i maven. Hvis man var heldig, fik man både en lunken citronvand i restauranten, efter at man havde set på Henrik Starckes udsmykning i samlingsalen, og en lille kikkert med Støtten til 2 kr.

Om aftenen blev der spillet kort. Mormor var meget glad for at spille whist, så efter aftenkaffen kunne der blive en lille whist, som mormor sagde. Bølgerne gik sommetider højt, kunne vi børn høre.

Mormor lo fornøjet, hvis de andre tabte, men kunne blive skarp i mælet, hvis hendes makker spillede sine kort dårligt. Man sov ofte ind til klask i bordet og meldingerne solonolo, grand, m.m.

En gang hvert år kunne man også være heldig at få en tur til Brandsø. Morfar havde købt en stor motorbåd, der om vinteren lå i Kolding, men hver sommer blev sejlet ned til stranden. Det var en mandeopgave, og piger måtte ikke komme med. Der kunne være store bølger ved Stenderup Hage. Men vi måtte godt komme med til Brandsø. Da der var meget lavvandet ved Grønninghoved, lå båden et godt stykke ude i vandet, så man skulle ro derud med benzin, motoren, madpakken, redningsveste, og hvad man ellers skulle bruge. Ude i vandet skulle man have fat i motorbåden, kravle over, hvilket var lidt farligt, og få den rigget til, før man kunne komme af sted. Hvis motoren altså ville starte. På Brandsø gik man rundt og nød den totale idyl. Her spiste man madpakken sammen med en flok køer. Sommetider kom man ikke i land, når bølgerne ved havnen var for høje. Så måtte man slukøret vende om.

En anden årlig begivenhed var jordbærbackebåde med lys i. Mormor samlede alle jordbærbacker sammen ude i garagen, hvor der var en ganske speciel lugt af petroleum, tjære, grøntsager og træ. Hvis vandet en aften var blikstille, satte vi lysestumper i dem og sendte dem til havs. Det var et fantastisk syn at se alle de levende lys på havet. En armada af lys på vej til intetheden.

Hver søndag blev flaget ved sommerhusets hejst, og man fik rundstykker. Og man fik gæster. Det var helt normalt at være 15-20 mennesker rundt om bordet sådan en søndag. Når man skulle til bords, kunne der godt komme en bilfuld mere. Så blev der bare sat flere tallerkener på. Gæsterne blev hele dagen. Kvinderne samledes udenfor og skrabede kartofler,

gulerødder, og hvad der skulle bruges af grønt og frugt, mens snakken gik om børnefødsler, overgangsalder, de unge piger og andre kvindeting. Mændene tog ud med motorbåden, gik en tur eller lå i en liggestol og dasede. Det var endeløse feriedage med masser af fællesskab og ritualer.

Mormor var centrum. Hun bestemte alt, men på den beskedne måde, kvinder havde dengang. Efter morfars død fik en af sønnerne eller svigersønnerne morfars plads ved bordet. Hun spurgte dem til råds, men nok mest af vane, for hun havde ikke i sinde at følge rådene, hvis det drejede sig om husholdningen. Derimod var det klart, at russerne eller Nasser var mandeområder. Så der gengav mormor, hvad mændene sagde. Hun stemte dog ikke det samme som morfar ifølge familiemyten.

»Din vilje sidder i min forklædelomme,« sagde hun. Hun sagde, at man skulle spise tykmælken, selv om det var det mest ulækre, der fandtes, med den tykke flødekant. Hun sagde, at man skulle bade om morgenen, og man skulle dit eller dat. Mormor slog ikke, hun hævdede heller ikke stemmen særlig meget. Hun sendte os i seng, men hendes naturlige autoritet betød, at man normalt lystrede. Der var dog en gang med sveskegrøden, som jeg ikke ville spise. Jeg sad med sveskegrøden foran mig i en time, eller var det to, hvorefter mormor tog den væk med en syrlig bemærkning. Jeg slap, men det var absolut en undtagelse.

Mormor var det trygge og kærlige og den, man helst ville være sammen med, foruden forældrene forstås.

Mormor elskede sit sommerhus, hvor hun nåede at tilbringe 50 somre. Hun kunne ikke forestille sig en sommer andre steder. »Har vi det ikke godt?«, sagde hun mindst fem gange hver dag. Og det havde vi.



I lære som landsoldat

Lars Lindeberg: *I lære som landssoldat*
272 s. ill. Dafolo 2000, Pris: 348 kr.

Journalisten Lars Lindeberg er nok mest kendt som hovedmanden bag bogserien »De så det ske«, der på en letlæselig måde bl.a. skildrer danskernes liv og levned i dramatiske perioder i Danmarkshistorien såsom Englandskrigene 1801-14, Krigen 1864, Første Verdenskrig, Genforeningen i 1920 samt Besættelsen 1940-45.

Disse bøgers pædagogiske og fængslende facon, med øjenvidneberetninger tilsat utallige interessante fotografier og illustrationer, er på mange måder udtryk for en eksemplarisk form for formidling. At det så indimellem kniber lidt med overblikket og kildekritikken, er en anden sag.

Senest har Lindeberg i 2000 udgivet bogen »I lære som landsoldat«, der handler om Treårskrigen 1848-1850. Bogen og medfølgende cd-rom er undervisningsmateriale, der ifølge forfatteren giver »...læseren en tydelig fornemmelse af, hvordan hans tiptiptipoldefar oplevede det, da han drog i krig.«

I betragtning af, at denne bog navnlig henvender sig til skoleelever - efter opgaverne at dømme på folkeskole niveau - synes titlen uheldigt valgt, selvom Lindeberg netop betoner, at bogen ikke har til hensigt at forherlige krig.

Jeg har ikke haft lejlighed til at se cd-rommen, men bogen giver indtryk af et grundigt arbejde, hvor et vanskeligt stof gøres lettilgængeligt takket være forfatterens gode pen samt de mange fine illustrationer. De elever, der i forvejen har et kendskab til Treårskrigen, er bedst hjulpet, men med de mange indledende afsnit om bl.a. den danske helstat og krigens optakt kan de fleste være med. De tekniske detaljer er godt forklaret, men tager flere steder overhånd. Er det virkelig nødvendigt at nævne, at en dansk version af repetergeværet med cylinderlås var Kragh-Jørgensens 89er-model?

Forfatteren skal dog roses for at give gode

beskrivelser af eksempelvis soldaternes liv og forplejning i felten, nyhederne under krigen, krigens helte, børnene i krigen, behandling af sårede, krigens nationale sange og symboler m.m. Hvert hovedafsnit afsluttes desuden med forslag til elevopgaver, hvoraf nogle virker lidt fantasifulde. I en tid med computerspil lyder det ikke alt for overbevisende at komme med følgende forslag: »Lån »Den lille hornblæser« på biblioteket og læs den - det vil I ikke fortryde«.

Når der skal løftes en pegefing, er det dog, fordi man kan stille sig selv det spørgsmål, hvorvidt de militære detaljer i en undervisningsbog som denne bør være så meget i centrum, som tilfældet er. Burde forfatteren ikke i højere grad sætte krigen ind i et bredere perspektiv? Man kunne med fordel have gjort meget mere ud af at diskutere, hvorledes krig og nationale symboler før som nu er blevet anvendt i forbindelse med fremmedfjendskhed og nationalisme. Krigen 1848-50 kunne også i højere grad være set fra tysk side, ligesom de politiske begivenheder i Europa i disse dramatiske år sagtens kunne være inddraget på dette niveau. Det havde desuden gjort det lettere for forfatteren at udarbejde elevopgaver.

Lindebergs bog rummer en masse interessante oplysninger, der formidles på en underholdende måde. Men med sin uheldige titel og sit militærhistoriske præg får bogen netop det uheldige skær af forherligelse over sig, som forfatteren ellers har forsøgt at undgå.

Trøels Rasmussen

Kom min due

Anne Marie Petersen: *Kom min due. Hans Adolph Brorson og hans salmer. Odense Universitetsforlag*
2000, 128 s., ill. Pris: 150 kr.

I indledningen til »Kom min due« gør forfatteren, der er cand.phil. i nordisk litteratur, rede for, hvad hun vil med bogen. Anne Marie Petersen (AMP) ønsker at belyse forholdet

Fortsættes side 210

Det sker – på sønderjyske museer

Wilhelm Camphausens billede

I maj måned fik Museet på Sønderborg Slot fra Deutsches Historisches Museum langtidsdeponeret et maleri fra 1866 af Wilhelm Camphausen forestillende den preussiske hærs overgang til Als tidligt om morgenen den 29. juli 1864. Det kæmpestore billede, der måler ikke mindre end 165 x 284 centimeter, er ophængt i Riddersalen på den østlige endevæg. Når den besøgende træder ind ad døren fra vest, fanger Camphausens maleri straks opmærksomheden. Kommer man nærmere på, ser man de preussiske landgangstropper, der stormer Arnkilsøre, det nordligste punkt på Kær Halvø. Højt i billedet vajer den sort-hvide preussiske fane, på jorden ligger et krøllet Dannebrog. Til højre for det sort-hvide banner ses en trefodret opstilling med brændende beg, et gammelt krigssymbol. I baggrunden både med flere tropper på vej over vandet. Sommernatten hvælver sig over sceneriet i en klar grøn farve.

Den overraskende preussiske erobring af Als få uger efter det berømte slag på Dybbøl satte punktum for 1864-krigen. Fra Als lå vejen til Fyn og København åben, og det stod klart for enhver, at Danmark var fortabt, og fredsforhandlingerne, der sluttede i Wien den 30. oktober, kunne begynde.

Kunstneren Wilhelm Camphausen var allerede før 1864 en kendt historiemaler i Tyskland. Han var med i felttoget mod Danmark som regeringsudsendt reportagemaler og udgav i 1865 en illustreret dagbog fra krigen. Forlægget for maleriet er utvivlsomt en af disse illustrationer,

hvor man ser overgangen til Als. Der er en interessant forskel på maleriet fra 1866 og tegningen fra 1864: På tegningen leder man forgæves efter det preussiske flag, der er i centrum af maleriet fra 1866. Det bunder sikkert i, at Preussen i mellemtiden var kommet i krig med det Østrig, som to år tidligere havde været allieret i krigen mod Danmark. Billedet er således indirekte vendt mod Østrig, som Preussen nu kæmpede med om førerskabet i Det tyske Forbund.

Med ophængningen af Camphausens billede i Riddersalen kan den besøgende på samme tid se to af de betydeligste danske og tyske historiemalerier. På endevæggen Camphausens billede, på vestvæggen hænger siden foråret 2000 Otto Baches berømte billede af troppernes hjemkomst til København 1849, udeponeret fra Frederiksborgmuseet.

Christen Bonde



Udsnit af billedet.

- Museet på Sønderborg Slot**
 Indtil 12. aug.: Passionstøner. Religiøse temaer i vestnordisk kunst.
 Indtil 2. sept.: Christopher Galvin Harrison. Kunstudstilling arr. af Sønderjyllands Kunstmuseum, Tønder.
- Cathrinesmindes Teglværksmuseum**
 24. aug. - 31. okt.: Udstilling med Victor Brockdorff.
- Tønder Museum**
 Indtil 29. juli: Kongelige kniplinger fra Rosenborg.
 Indtil 31. dec.: Christian IV - variationer over kniplingstyper.
 25. aug. - 2 dec.: »Flet«, kunsthåndværk med rod i fletteteknikker i tråd, metal, ler m.m.
- Sønderjyllands Kunstmuseum, Tønder**
 Indtil 16. sept.: Bloody Relatives. Fotografier af Sigurdur Gudmundsson.
- Drøhses Hus, Tønder**
 Indtil 30. sept.: Engelske Buckspoint lace/kniplinger og tyske Liebenauer Spitzen.
 Indtil 30. dec.: Smedehåndværket i Tønder.
- Højer Mølle og Marskmuseum**
 Indtil 2. sept.: Hansigne Lorenzen, Det tønderske Kniplingsdepot og Den københavnske Damekreds.
- Aabenraa Museum**
 Indtil 4. nov.: PHOTOGRAFICA - alt i film og foto. Udstilling af Erwin Løock Meyers fotografiske samling.
- Kunstmuseet Brundlund Slot**
 Indtil 9. sept.: Udstilling fra museets egen kunstsamling.
 7. juli - 26. aug.: Billedhuggeren Kristian Dahlgård Larsen udstiller i museets park.
- Midtsønderjyllands Museum**
 Indtil 31. dec.: 25-års jubilæumsudstilling.
- Haderslev Museum**
 Indtil 9. sept.: Unika Glaskunst. Nyere arbejder af Maibritt Jönsson og Pete Hunter for Baltic Sea Glass, Bornholm.
- Museet Holmen, Løgumkloster**
 Indtil 4. sept.: Sønderjyske Fattiggårde. Kulturhistorisk udstilling.
- Skærbækegnens Museum**
 Indtil 2. sept.: Over alle grænser. Et udvalg af Jørgen Bitschs samlinger.

mellem den »blide, forsonende tone om barmhjertigheden og den undertiden næsten martialske tone af vækkelsesoprustning med truede undertoner« i Brorsons originale salmer. Desuden nævnes det, at et sidetema i bogen er at vise Brorsons placering i og betydning for dansk salmetradition. Et sidetema som forfatteren, i bogens afslutning må indrømme, kun er blevet antydet. Bogen rummer en række litterære analyser af Brorsons salmer fra »Troens rare Klenodie« (1739) og »Svanesang« (udgivet posthumt 1765). Sidstnævnte er udkommet som bind 44 i skriftrækken »Odense University Studies in Scandinavian Languages and Literatures«. Det fremgår af bagsiden, at bogen er original og velskrevet, men holder det nu stik? Udsagnet må i hvert fald tages med adskillige forbehold. Litterære analyser forudsætter som al anden faglitteratur brugen af fagudtryk; men hvis bogen er tænkt til en bredere læser-skare, ville det være hensigtsmæssigt med en forklarende ordliste bagi. I flæng kan nævnes ord som exordium, anaforisk interrogatio, adynaton, polyptoton, ecloge, locus amoenus, og der er flere endnu. Der er en del sjusk som forkerte sidehenvisninger i indholdsfortegnelsen, manglende liste over forkortelser, manglende udgivernavne i litteraturlisten, som i øvrigt ikke indeholder alle de titler, som er citeret i bogen, og flere forkerte årstal. Som eksempel angives Den danske Salmebog som udgivet i 1961. Den udkom i 1953, men det er nok oplagets årstal, som er nævnt. Salmebogspedanter vil nok også falde over side 64, hvor »Evangelisk-christelig Psalmebogs« udgivelsesår fejlagtigt opgives som 1778. Det var retteligt i 1798. Mere principielt kan man også undre sig over, at forfatteren har valgt at citere bibelstederne fra Christian VI's bibeludgave fra 1740, hvilket er gjort konsekvent. Det er vel valgt ud fra en idé om, at det er en udgave fra Brorsons egen tid, men det føles anakronistisk at læse citaterne fra 1740-udgaven – især når forfatteren ofte forfalder til meget nutidige, småprivate og temmelig unuancerede statements om for eksempel moderne børnesalmer og salmebogskommissioner (s. 37–38). Der er for mange almindeligheder f.eks. »Skyformationer kan nemt tage skikkelse af bjerglandskaber« (s. 95) og »I mange kirker er netop Gud selv afbildet på korvæggen« (s. 96). Og vi er næsten på Se og Hør-plan med bemærkninger som »Stub

havde jo et alkoholproblem, som nok vanskeliggjorde et egentligt bekendtskab [med Brorson], selv om han sad og skrev salmer sine sidste år« (s. 67).

Sideopsætningen er problematisk, især i de analyserende afsnit i kapitel 3, hvor forfatteren »surfer« meget mellem Brorsons forskellige salmer. Her havde en mere klar opdeling i afsnit, strofer og vers lettet læsningen.

Anne Marie Petersen gør i slutningen af bogen selv opmærksom på den øgede interesse for Brorsons salmer, som er opstået i forbindelse med 300-året for hans fødsel i 1994, og der er god grund til bl.a. at dykke ned i det religiøse og kulturelle spændingsfelt mellem for eksempel pietisme og herrnhutisme, som Brorson levede i. AMP's bog ville således have vundet ved en yderligere gennemarbejdning, især hvis den skal nå ud til det, som AMP selv kalder »folk i almindelighed«.

Elsemarie Dam-Jensen

Grænseregionsforskning

Susanne Bygvård m.fl.: »Grænseregionsforskning 1976-2001« Aabenraa 2001. 291 s., ill. Pris: 100 kr.

25 år er ikke lang tid i et historisk perspektiv, men nok i et sektorforskningsinstituts liv. Den 17. maj i år fejrede Institut for Grænseregionsforskning sit 25-års jubilæum, og i den anledning blev begivenheden bl.a. markeret med et festskrift på ikke mindre end 291 velillustrede sider. Bogen indledes med et kapitel, hvor instituttets direktør Jørgen Kühl skildrer etableringen af instituttet. Daværende generalkonsul dr. phil. Troels Fink leverede idéen og initiativet, der hurtigt blev bakket op af amtsborgmester Erik Jessen, som i det følgende kapitel »Fra ide til virkelighed« får ordet i Karen Margrethe Pedersens redigering. Herefter følger en række kapitler, der skildrer instituttets forskning og indsatsområder gennem de 25 år. Endelig rundes festskriftet af med oversigter over instituttets publikationer, vedtægter samt bestyrelsen og medarbejderne gennem årene.

En solid skildring af en stor forskningsindsats, som sætter forventningerne op til det næste jubilæum om 25 år. Kun synd, at bogen skæmmes af flere uskarpe billeder.

kf

... Aktiv i grænselandet ...

Folkerafstemningen i 1920 delte Sønderjylland ved Skelbækken. To nationale mindretal opstod, og anerkendelse af disse er en vigtig forudsætning for et godt samarbejde på tværs af landegrænsen.



Der hersker gode forhold mellem mindretals- og flertalsbefolkning, - men stadig er der forskel på dansk og tysk. Ca. 50.000 sydslesvigere ønsker at leve som danske i det tyske samfund. En af forudsætningerne for et aktivt dansk kulturelt og folkeligt liv i Sydslesvig er støtten fra Danmark. Den giver midler til drift af danske børnehaver og skoler - ungdoms- og kirkeligt arbejde - biblioteker og meget mere.

Den danske stat og Grænseforeningen yder og formidler denne støtte. En stor medlemsskare i Grænseforeningen er det folkelige grundlag for, at dette fortsat kan ske.

Bliv medlem af GRÆNSEFORENINGEN

»Det er Grænseforeningens formål at virke til støtte for danskheden i grænselandet - særligt syd for grænsen, samt at styrke og udbrede kendskabet til grænselandets forhold«

Protector:

Hans Kongelige Højhed Prins Joachim

Årskontingentet varierer i lokalforeningerne omkring 100,- kr. For dette beløb får du seks gange om året bladet »GRÆNSEN«, - Grænseforeningens smukke årbog samt indflydelse på det lokale arbejde i din egen kreds.

Ring eller skriv efter Grænseforeningens brochure: Postboks 1530, Peder Skrams Gade 5, 1020 Kbh. K. Tlf. 33 11 30 63 eller hos den lokale formand.

Tønder Amt

Svend Kristiansen
Østerbyvej 32
6280 Højer
tlf. 74 78 32 15

Haderslev Vesteramt

Sigrid Andersen
Rangstrupvej 20
6534 Agerskov
tlf. 74 83 31 56

Haderslev Østeramt

Lisbet Skau
Hasselvej 4
Hammelev
6500 Vojens
tlf. 74 50 79 22

Sønderborg Amt

Marie Hess
Frydenlundvej 5
6430 Nordborg
tlf. 74 45 62 65

Åbenrå Amt

Ove Nissen
Dalsmark 3
6300 Gråsten
tlf. 74 65 07 45





Badestedet Lakolk på Rømø

Bagsiden
om
forsiden

I 1897 åbnede en dampskibsroute mellem Skærbæk Brohoved og Kongsmark på Lakolk, og næste forår blev et badested i klitterne på øens vestkyst grundlagt. Omkring 1. juli 1898 stod her et lille logihus med restauration og to små blokhuse. Den første sæson kom der ca. 200 gæster, men resultatet var så godt, at man i de følgende år udvidede badestedet med en stor restaurationsbygning, Kaiserhalle, ca. 40 blokhuse, hotel Drachenburg samt adskillige mindre butikker og servicebygninger, herunder en jernbanestation for enden af den hestetroljebane, som besørgede trafikken fra færgebroen på østkysten til badet. Endelig hørte Hotel Römerhof (nu Hotel Rømø) i Kongsmark under selskabet.

Der var solid fremgang indtil 1901, da besøgstallet kulminerede med godt 2000 gæster. Herefter sank det, så det efter adskillige økonomiske kriser og to fallitter omkring 1912 igen var nede på godt 200 årlige gæster. Efter Genforeningen blev blokhusene solgt til private, og fra midten af 1920'erne opførtes nye sommerhuse på små udstykkede klitgrunde. Hotellet genåbnede i 1929 og prægedes i 1930'erne af den navnkundige hotelejer Rasmussen og i 1960'erne og 1970'erne af de lige så kendte søstre Maren og Kirsten Høyer.

Indtil Første Verdenskrig ejede badestedet alle bygninger på Lakolk, og ferielivet blev styret af selskabets regler. Der var således strikse forordninger vedrørende badetider og bade-»moral«, ligesom stranden var opdelt i skarpt adskilte herre- og dameafdelinger. Man spiste i selskabets spisesal, og alle aktiviteter styredes centralt. Man har dog indtryk af en jovial borgerlig gemytlighed. De fleste af stedets gæster, hvoraf mange var gengangere

fra år til år, kom fra den tyske middelklasse, i modsætning til badstederne på f.eks. Sild og Amrum, der lagde an på en betalingsdygtig overklasse. Ud over at være et feriested skulle Lakolk virke i fortyskningens tjeneste i Nord-»marken«, og selskabet lagde ikke skjul på, at stedet var »udpræget antisemitisk«, og at det helst kun modtog gæster af »tysk og arisk afstamning«.

Efter Genforeningen prægedes Lakolk af de små sommerhuse, der ejedes af (især) sønderjyske familier, især handlende og embedsmænd. Ligesom tidligere herskede en solid borgerlig hygge, når sommerhusejerne holdt ferie med deres familier. Taler man med mennesker, der som børn har tilbragt deres ferier på Lakolk før Anden Verdenskrig, er det som at høre beretninger fra slaraffenland.

Efter Rømødæmningsens åbning i 1948 er turismen eksploderet, og der findes i dag ca. 1450 sommerhuse på Rømø, heraf 265 på Lakolk, foruden ti hoteller og tre campingpladser. De nyeste tal viser, at der i 1999 var 1.150.000 turistovernatninger på øen, heraf godt halvdelen i sommerhuse, der som regel udlejes 1-2 uger ad gangen. Omkring 80 pct. af gæsterne er tyskere. Ud over de overnattende turister kommer mange endagsbesøgende. Turisterne lægger ca. 350 mio. kr. i Skærbæk kommune pr. år, heraf langt størstparten på Rømø, hvor turismen er det vigtigste og altdominerende erhverv.

H. E. Sørensen

Litteratur:

H. E. Sørensen: Lakolk 1898-1998. Melbyhus, 1998.